

בענין י"ג זמן קהילה לכל היא

במסכת מגילה (ב.) איתא, "אמר רב שמואל בר יצחק י"ג זמן קהילה לכל היא ולא צריך לרבויי." ורש"י פירש, "הכל נקהלו להנקה מאיביהם בין בשושן בין בשאר מקומות כמו שכתוב בספר הלכך לא צריך קרא לרבויי שיהא ראוי לקרייה דעיקר הנס בו היה." והרא"ש שם הקשה נגד רש"י, וז"ל, דנהי דנקהלו בו ביום כיון שקבעו הקריאה בי"ד ובחמשה עשר מנלן שיכולין לקרות בו. ועוד דלא זמן המלחמה גורמת הקריאה אלא זמן המנוחה כדכתיב כימים אשר נחו בהם היהודים וגו'. ובטורי אבן הוסיף להקשות דאי מסברא ידעינן שמגילה נקראת בי"ג דעיקר הנס בו היה א"כ כ"ע יקראו בו ולא דוקא בני כפרים ולא דוקא ביום הכניסה. ועוד הקשה מהא דאיתא בגמרא דאי אמרינן דרבנן לא דרשי זמן זמנם זמניהם אין קורין אותה אלא בזמנה ומשמע דגם בי"ג אין קורין אלמא גם קריאת י"ג בעי קרא. ונראה לומר דלענין קיום דקריאת המגילה, לכולי עלמא איכא קיום מי"א ואילך אלא דהחיוב המוטל על בן עיר הוא לקרות בי"ד ואם קרא בי"א ולא בי"ד ביטל המצוה המוטלת עליו אף שיש בקריאה בי"א מקצת קיום דמקרא מגילה. ולענין בני הכפרים תקנו אנשי כנה"ג דמקדימין ליום הכניסה דקיום קריאת י"א י"ב וי"ג פוטרם מחיובא דקריאת י"ד.

ונראה עוד דשאלת הגמרא של כולהו אנשי כנה"ג תקינו היכא רמיזא לא קאי אהא דבני הכפרים מקדימין ליום הכניסה דליכא רמז לזה בקרא כ"א על יסוד הך תקנה דמי"א ואילך ראוי לקה"מ דאיכא מקצת קיום קה"מ בימים אלו. ובנוגע להך דינא אמרינן בגמ' דדרשינן זמן זמנם זמניהם (או ימים כימים) מה זמנם תרי אף זמניהם תרי לרבות י"א וי"ב. ומקשינן ואימא תריסר ותליסר, דרק ביום י"ב וי"ג איכא קיום דמקרא מגילה. ומתצינן י"ג זמן קהילה לכל היא, דעיקר הנס בו היה ולא צריך קרא לרבויי, דהיינו דלא צריך קרא לרבויי דאיכא מקצת קיום דפרסומי ניסא.

ולפי"ז מבוארים דברי רש"י, דדרשינן דאיכא קיום במקצת מי"א ואילך וע"ז איתא בגמ' דליום י"ג לא צריך קרא. והך סברא די"ג זמן קהילה לכל שייך לכ"ע ולא לבני הכפרים לחוד אלא דכ"ע לא נפטרו בהך קיום במקצת ורק בבני הכפרים הקילו דהך קיום במקצת פוטרם מחיובם. ואף דזמן המנוחה גורמת וכמו שהקשה הרא"ש היינו רק לענין החיוב דמקרא מגילה וקיום המצוה בשלימותה דזמן החיוב הוא ימים אשר נחו בהם היהודים. אבל לענין הקיום דמ"מ פשיטא דביום י"ג איכא מקצת קיום דפרסומי ניסא. ואי אמרינן דרבנן לא דרשי זמן זמנם זמניהם ליכא קיום דמ"מ בי"א ובי"ב אבל בי"ג איכא קיום אלא שלא תקנו להקדים ליום הכניסה דרק ביום י"ג יש מקצת קיום של מקרא מגילה.

ועיין בפירוש רבינו חננאל שכתב וז"ל, ופרקינן הני נמי מסורת היה בידם על פה כי אנשי כנסת הגדולה תקנום; מדכתיב 'לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם', ולא כתיב, זמן או זמנם. דמשמע זמנם של פרזים לא הוא זמן של בן כרך. אלא כתיב 'זמניהם'; דייקינן מינה כי זמנים הרבה תיקנו להן חכמים, והן י"א וי"ב, ב' ימים כנגד י"ד וט"ו. אבל י"ג לא צריך קרא לרבויי, דהוא זמן קהילה לכל.

וצ"ע דלמה הוצרך להוסיף דהדין דבני הכפרים מקדימין ליום הכניסה מסורת היה בידם על פה כי אנשי כה"ג תקנום הרי בגמ' יליף להך דינא מקרא. ולפי דברינו ניהא דהדין דבני הכפרים מקדימין ליום הכניסה אינו מבואר בקרא והוא מסורת בידם על פה, אלא דיסוד הדין דאיכא קיום דמקרא מגילה ביום י"א וי"ב מבואר בקרא מדרשת זמניהם דומיא דזמנם.

והנה הראשונים דנים ביוצא לדרך אם מקדים לקרות בי"א י"ב וי"ג. ועיין בחידושי הריטב"א שכתב דיוצא בשיירא מקדים ליום הכניסה. ומבואר בדבריו דמקדים דוקא ליום הכניסה משום דיוצא בשיירא נכלל בתקנת בני הכפרים, וכמדוייק בלשונו דאין לך בן כפר גדול מזה וביחיד ליכא למיחש למסתכלין בה. ולעומת זאת הרבה ראשונים סוברים דיוצא לדרך מקדים לקרות בי"א י"ב או י"ג אף שאינו יום הכניסה כמו שהקילו חכמים לבני הכפרים לקרות ביום הכניסה בי"א י"ב וי"ג. עיין בטור (או"ח סי' תרפ"ט) שכתב, וז"ל, שדרו ממתבתא היכא דנפיק בשיירא או נפיק בספינתא קורא בי"ד וכל תקנה שיכול לעשות כדי שיקרא בי"ד יעשה ואם אין יכול לעשות קורא אותה בי"א בי"ב בי"ג אבל בעשירי ומי' ולמטה אינו יכול לקרותה וכ"כ

רע"ם ז"ל וכתב שמברך לפניו ולאחריה כשקורא אותה מי"א ולמעלה.

וכן מבואר במחזור ויטרי ובספר הפרדס ובשיבלי הלקט בשם רש"י, דיוצא לדרך שאי אפשר לו לקרות בי"ד משימין אותו כבני כפרים מק"ו ויקרא מי"א. ומדלא התנו שצריך לקרות ביום הכניסה כדברי הריטב"א מבואר דאין זה משום דנידון כבן כפר אלא דכמו שהקילו חכמים לבן כפר ה"נ הקילו למי שא"א לו לקרות בי"ד להקדים לי"א י"ב וי"ג.

ולפי מה שכתבנו בדעת רש"י ניחא טפי הך סברא, דלכ"ע איכא קיום דמקרא מגילה בי"א י"ב וי"ג אלא דלכ"ע לא סגי הך קיום לצאת ידי חובת מקרא מגילה, משא"כ בבן כפר דיצא ידי חובתו בקיום זה. ולכן אמרינן דאם הקילו חכמים לבן כפר שיצא ידי חובתו בקיום זה, כ"ש למי שאי אפשר לו לקרות בי"ד שיצא ידי חובתו בהך קיום די"א י"ב וי"ג.

והנה הרא"ש בריש מסכת מגילה כתב בשם ר"ת דזמן קהילה לכל לאו היינו זמן מלחמה דהוה ליה למימר זמן מלחמה הוא אלא, "שהכל מתאספין לתענית אסתר ובאים בני הכפרים לעיירות לומר סליחות ותחנונים לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכים רחמים וכן מצינו במשה שעשה תענית כשנלחם בעמלק." והר"ן כתב בשם ר"ת, "שהיו מתענין כולם ביום המלחמה שכך הסכימו להיות מתענין בי"ג מפני שהם היו עומדים על נפשם." ולר"ת ג"כ צ"ע הא דאיתא בגמ' די"ג לא צריך לרבווי, דמצות קריאת המגילה תלויה בזמן המנוחה ולא בזמן תפילה ותחנונים. וגם דאם מסברא ידעינן שאפשר לקיים מצות קה"מ בי"ג גם בבני עיירות וכרכין נימא כן.

וצ"ל בשיטת ר"ת כמש"כ בשיטת רש"י שסוגית הגמ' קאי על קיום מקרא מגילה בי"ג אלא דבקיום זה לא נפטר מחיובו ובבני הכפרים הקילו לפוטרו מחיובם כשמקדימים ליום הכניסה. אכן הך סברא דיום קהילה לכל צ"ע לר"ת דמה ענין תפילה ותחנונים למצות קריאת המגילה ופרסומי ניסא.

ונראה לבאר על פי דברי הגרי"ד וצ"ל דיש קיום של תפילה בקריאת המגילה, והביא מקור לזה מהא דאיתא במגילה (ד.), "ואריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר אלוקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי." ונראה דקיום זה של תפילה בקריאת המגילה הוא קיום של פרסומי ניסא ע"י תפילה וכמבואר ברש"י שם שהחייב לקרות בלילה ולשנותה ביום הוא זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה.

ונראה עוד דקיום פרסומי ניסא ביום י"ד ויום ט"ו תלוי בקביעת ימים אלו לימי משתה ושמחה כמו שהיו ימי משתה ושמחה בימי מרדכי ואסתר, דפרסומי ניסא תלוי במה שעושים היום כעין שעשו בימי מרדכי ואסתר. ולכן תקנו מצות פרסומי ניסא דקה"מ ביום י"ד וביום ט"ו דימים אלו הוקבעו לימי משתה ושמחה כעין שהיו בימי מרדכי ואסתר. ובאמת כל זה מבואר בקרא דיסוד מצות פרסומי ניסא הוא, "לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם וגו'" (אסתר ט:כא, כב).

ולפי"ז שפיר מובן הא די"ג זמן קהילה לכל ולא צריך קרא לרבווי לדעת ר"ת, דבימי מרדכי ואסתר נקהלו להתענות ולהתפלל, וא"כ פשיטא דקריאת המגילה שיש בה קיום תפילה היא מעשה של פרסומי ניסא ביום י"ג דהוי כעין מה שעשו בימי מרדכי ואסתר שנקהלו להתפלל על נפשם. וכל שכן לפי מה שכתב הרא"ש דיום י"ג הוקבע ליום תענית ותפילה כעין יום י"ג בימי מרדכי ואסתר דמובן היטב דיש בקריאת המגילה ביום י"ג קיום דפרסומי ניסא.

והנה בירושלמי מגילה (פ"א ה"א) איתא בעא קומי ר' מנא ולא עזרא תיקן שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה ומרדכי ואסתר מתקינים על מה שעזרא עתיד להתקין א"ל מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה ומדינה ומדינה ועיר ועיר.

ובחידושי הרשב"א והריטב"א הביאו דעת ר"ת דתקנת כפרים אינה מאנשי כה"ג אלא מחכמי המשנה שלאחר עזרא וקראי אסמכתא בעלמא. והקשו עליו דמפורש בגמרא דכולהו אנשי כה"ג תקנינהו דאי ס"ד אנשי כנה"ג י"ד וט"ו תקנו אתו רבנן ועקרי תקנתא דתקינהו אנשי כנה"ג, והתנן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבריו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין.

והרשב"א והריטב"א פירשו בדברי הירושלמי דאנשי כה"ג תקנו שבני כפרים יכולים להקדים קריאת המגילה וחכמי המשנה קבעו להם יום הכניסה, אבל לר"ת שאנשי כה"ג לא הקילו כלל לבני כפרים קשה מהמבואר בגמרא דאנשי כה"ג תקנו קריאת י"א י"ב וי"ג.

ובאמת ראית הגמרא מהא דאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין צ"ע דאם

בנוגע לדין תורה יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה כ"ש לענין תקנת אנשי כה"ג, וא"כ אף אם נימא דאנשי כה"ג תקנו רק י"ד וט"ו, חכמי המשנה יכולים לעקור חיוב י"ד לבני כפרים בשב ואל תעשה. וכבר הקשו כן בשפת אמת ובקובץ שעורים בקונטרס דברי סופרים, עיין שם במה שכתבו ליישב הסוגיא. ובטורי אבן (ה). פירש דרק בעקירה משום סייג יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה משא"כ כשאנו משום סייג. וכעין זה מבואר בדברי רבינו יונה בתחילת מסכת ברכות דרק לסייג או משום קיום המצוה עצמה יש כח עקירה.

אמנם נראה דיש לפרש הסוגיא לדעת ר"ת בדרך אחרת, דהנה הראשונים נחלקו אם בן עיר קורא לבני כפרים ביום הכניסה, דהתוס' (יבמות יד.) והרשב"א כתבו דאין בן עיר קורא לבן כפר. ורש"י והריטב"א בשם רבו סוברים דבן עיר פוטר בן כפר בקריאת המגילה. ועיין בחידושי הריטב"א שכתב וז"ל, כך היתה עיקר התקנה שיהא בן עיר קורא להם וכחד עם חשיבי, וכיון שעדיין הוא מתחייב לא חשיב לגמרי כמי שאינו מחוייב בדבר אלא הרי הוא כאותה שאמרו כל הברכות כלן אעפ"י שיצא מוציא כיון דבר חיובא הוא ואף אלו הרי כפרים ראויים לקרוא בי"ד עם העיירות ועיירות פעמים קורים ככפרים כשאין י' בטלנין, בן עיר ובן כרך חלוקים לגמרי בדיניהם וזמנו של זה לא זהו זמנו של זה כלל ולפי' אין אחד מהם מוציא לחבירו. ומבואר בדברי הריטב"א דבן עיר הוא בר חיובא לגבי מצות בן כפר, דחיוב בן כפר ובן עיר חיוב אחד הוא דשניהם מחוייבים בקריאת י"ד אלא דהחכמים הקילו על בני כפרים שיכולים להקדים ולקיים מצות י"ד ביום הכניסה.

ולפי מש"כ בדעת רש"י ור"ת מבואר עוד יותר, דחיוב בן כפר הוא חיוב מקרא מגילה ביום י"ד כבן עיר, ולשניהם יש קיום מ"מ מי"א ואילך, אלא דלבן כפר קיום זה ביום הכניסה פוטר מחיוב לקרות ביום י"ד, ולבן עיר אין קיום זה פוטר מחיובו. ולכן שפיר מקרי בן עיר בר חיובא לפטור בן כפר ביום הכניסה. ונראה דלרש"י והריטב"א יסוד זה דחיוב אחד הוא לכפרים ועיירות מבואר בלשון המשנה, כפרים ועיירות גדולות קורין בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה, דהיינו שחיוב אחד הוא לקרות בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה.

ולפי זה נראה ליישב הסוגיא לדעת ר"ת דאנשי כה"ג לא הקילו לבני כפרים והיא תקנה מאוחרת מחכמי המשנה. דלר"ת יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה אפילו כשאנו משום סייג אלא שקושיית הגמ' קאי על הא דמבואר במשנה דחיוב כפרים ועיירות חיוב אחד הוא. וע"ז שואלת הגמ' מכדי כולהו אנשי כנה"ג תקנינהו ר"ל דאנשי כה"ג תקנו דמי"א ואילך יש קיום של מקרא מגילה, ואתי שפיר שחכמי המשנה הקילו לבני הכפרים להקדים ליום הכניסה, דחכמי המשנה לא שינו עצם תקנת אנשי כה"ג רק שעקרו בשב ואל תעשה חיוב הקריאה ביום י"ד ואמרו שלבני כפרים סגי בקיום דקריאת יום הכניסה.

אבל אם נימא דאנשי כה"ג י"ד וט"ו תקנו וליכא קיום בי"ב וי"ג כלל, א"כ אין כח עקירה מועיל לחדש קיום של מקרא מגילה ביום הכניסה שיפטור חיוב מ"מ ביום י"ד ושיהא חיוב בן עיר ובן כפר חיוב אחת. כח עקירה מועיל רק לעקור חיוב מ"מ המוטל על בני כפרים ושוב לתקן חיוב חדש של קריאת המגילה לבני כפרים, ואין כח עקירה מועיל לשנות תקנת אנשי כנה"ג.

והיינו דאיתא בגמ' דאי ס"ד אנשי כה"ג י"ד וט"ו תקנו אתו רבנן ועקרי תקנתא דתקיננו אנשי כנה"ג והתנן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. דאי ס"ד דלא תקנו אנשי כה"ג קיום דמקרא מגילה בי"ב וי"ג אין ב"ד יכול לבטל ולשנות התקנה אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. וכח עקירה בשב ואל תעשה אינו מועיל כ"א לפטור מחיוב ולא לשנות את עצם התקנה.

ועל זה איתא בגמ' אלא פשיטא כולהו אנשי כנה"ג תקינו היכא רמיזא, דפשיטא דאנשי כה"ג תקנו קיום בי"א י"ב וי"ג, והיכא רמיזה הך קיום. ואתי שפיר דברי ר"ת דתקנת כפרים אינה מאנשי כה"ג כ"א מחכמי המשנה שלאחר עזרא.